

Faruk Kadri Demirtaş

FÂTİH DEVRİ ŞÂİRLERİNDEN CEMÂLÎ VE ESERLERİ

15. asrın oldukça ehemmiyetli şairlerinden olan Cemâlî, meşhur Şeyhî'nin yeğenidir. Ön plânda ve şöhretli bir şâir olmamakla beraber, bir hayli eser telif etmiştir. Cemâlî'nin şahsiyeti, eserleri ve Şeyhî'nin *Husrev-ü-Şirin*'ine yazdığı zeyil hakkında, bugüne kadar esash bir araştırma yapılmamıştır. Şâir ve eserleri mevzuunda bilinenler, müphem ve karışıktır. Biz, bu etüdümüzde bâzi aydınlatıcı bilgiler vermeğe çalışacağız.

Şeyhoğlu ile karıştırılması.

Eski kaynaklarımız, Cemâlî ile 14. asır şâirlerinden Şeyhoğlu'nu birbirine karıştırmışlardır. Bu yanlışlık Sehî'den başlar [bk. *Tezkire*, matbu, s. 55]. Cemâlî'nin dedesinin şeyh oluşu, muhakkak ki, bu yanlışlığa tesir etmiştir. Cemâlî, Şeyhî'nin yeğeni olduğu ve Şeyhî Germiyan'lı bulunduğu için, bu karıştırma daha kolaylıkla yapılmıştır.

Eski müellifler, Cemâlî'nin Şeyhî'nin yeğeni olmak ve Husrev-ü-Şirin'e zeyil yazmak gibi hususiyetlerini Germiyan'lı Şeyhoğlu'na isnad etmişler ve onu bâzısı Karaman'lı bâzısı Bursa'lı göstererek, Şeyhî ile ve *Husrev-ü-Şirin*'le münasebet ve alâkası bulunmayan apayrı ve bambaşka bir şahsiyet gibi anlatmışlardır. Bu suretle, tezkirelerde, Cemâlî'ye ait mâlûmatın bir kısmı Şeyhoğlu maddesinde verilmiş olmakta, öbür kısımlar ise, ayrı «Cemâlî» maddesini teşkil etmektedir.

Aynı karıştırmayı yapan Âli, Şeyhoğlu'nu «Şeyhoğlu Cemâlî» şeklinde zikr etmek suretiyle, büsbütün yanlışlık yapmıştır [bk. *Küh-ül-ahbâr*, Üniv. Ktb. T. Y. 5959, v. 132 a].

Âşık Çelebi Tezkiresi'nde müstakil «Cemâlî» maddesi yoktur. Sadece Şeyhi bahsinde, *Husrev-ü-Şirin*'e zeyil yazdığı kayıtlıdır. Şeyhoğlu maddesinde ise, Şeyhî ile münasebet hususunda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Zaten Şeyhoğlu'ndan birkaç satırla bahsedilmiştir [bk. *Meşâ'ir-üş-şû'arâ*, Üniv. Ktb. T. Y. 2406, v. 20 b].

Kaynaklarda görülen bu yanlışlık ve karıştırma, ve son zamanlara kadar devam etmiştir. Hammer'in, Şeyhoğlu'nu, «Cemâlî-zâde» diye hiçbir vesikaya dayanmayan bir adla zikr etmesi, yanlış ve uydurmadır [bk. *Geschichte der osmanischen Dichtkunst*, I, s. 109].

Gibb, Şeyhî bahsinde, Cemâlî'nin adını ve zeyil meselesini doğru olarak göstermiş, fakat, zeyli yazan Bâyezîd'in, Şeyhî'nin yeğeni olması ve Cemâlî mahlasını taşımasını biraz tereddütle karşılamıştır [bk. *A History of Ottoman Poetry*, I, s. 304 ve 214]. Şeyhoğlu'na ayırdığı kısımda ise, muhtelif müelliflerin verdikleri muhtelif bilgileri nakletmiş ve bu arada, Şeyhî'nin yeğeni olmak ve *Husrev-ü-Şirin*'e zeyil yazmak hususlarını da almıştır [bk. aynı eser, s. 427-429]. Bu hususları, o müelliflerin fikirlerine iştirâk ederek kat'î şekilde bildirmemekle beraber, red de etmediği için, aynı yanlışlığa düşmüş demektir.

Osmanlı Müellifleri'nde, Cemâlî için, tezkirelere nazaran biraz daha geniş bilgi veriliyor. Fakat adının Bâyezîd olması hususu da öbür noktalarla birlikte, Şeyhoğlu'na ait gösterilmiştir. Cemâlî'nin adını Hurrem olarak bildiren Bursa'lı Tahir, onu «Hurrem Cemâlî-i Karâmânî» Şeyhoğlu'nu ise, «Cemâlî-i Germiyânî» başlıklarıyla kaydetmiştir [bk. c. II, s. 121].

İbrahim Necmi, bir tek «Şeyhoğlu Cemâliden» den bahsetmiş, bu şâirin *Hürşid-ü-Ferahsüd* ile *Hümâ-vü-Hümâyün* eserleri bulunduğunu yazmak suretiyle, bize Şeyhoğlu ile Cemâlî'yi tamamen birbirine karıştırdığına ve aynı şahıs zannettiğine dair delil vermiştir [bk. *Târih-i Edebiyat Dersleri*, I, s. 52].

Eski müelliflerden başlayan ve asırlarca devam eden bu yanlışlık, ilk defa *Türk Edebiyatı Nümuneleri*'nde fark edilmiştir [bk. s. 193, 273]. Kitap müellifleri, *Seht Tezkiresi*'ndeki hataya işaret ederek, Şeyhoğlu'nun «Mustafa» adını taşıdığını ve iki şâir arasında en azından yarım aşırılık bir zaman bulunduğunu belirtmişlerdir. Yalnız, *Husrev-ü-Şirin*'e yazılan zeyl işine temas edilmemesi, ve Şeyhoğlu'nun «Mustafa» adını taşıdığı bildirildiği hâlde, öbür eserlerde olduğu gibi, yine Şeyhoğlu'na «Şeyhoğlu Cemâlî» denmesi ve Cemâlî'nin adının başına «Şeyhoğlu» getirilmesi, yapılan işin değerini azalmıştır.

Fuad Köprülü'nün [bk. *Anadoluda Türk Dil ve Edebiyatının tekâmülüne umumî bir bakış*, Yeni-Türk mecmuası, II, sayı 5, s. 385; *Eski Şâirlerimiz-Diwan Edebiyatı Antolojisi*, s. 71]; İ. Hakkı Uzunçarşılı'nın [bk. *Kütahya Şehri*, s. 269-270 ve

228]; J. Deny'nin [bk. *Encyclopédie de l'İslâm*, IV, s. 290-291 ve 292-294, Shaikhi ve Shaikhzâde maddeleri] eser ve makalelerinde, Şeyhoğlu ile Cemâlî'nin ayrı ayrı şahıslar olduğu meselesi, artık halledilmiş bulunmaktadır. Fakat Köprülü'nün Cemâlî'nin eserleri hakkında verdiği bilgi biraz hatalıdır. İki şâirin ayrı ayrı şahıslar olduğu üzerinde ehemmiyetle duran Uzunçarşılı ise, Cemâlî'yi de Germiyan'lı ve şeyhoğlu olarak göstermiş, bundan başka şâirin olmayan bir eseri ona isnad etmiştir.

Cemâlî eserleri bahsinde, en geniş bilgiyi Sadeddin Nüzhet vermiştir. Fakat Cemâlî'nin Şeyhî ile akrabalığı ve *Husrev-ü-Şîrîn*'e zeyl yazılması noktalarına hiç temas etmediği için, bu hususları, onun da, Şeyhoğlu'na ait sandığı ve dolayısıyla eskiden beri yapılagelen yanlışlığa iştirâk ettiği anlaşılmaktadır [bk. *Türk Şâirleri*, III, s. 979-982].

Tahir Olgun'un 1949 neşrettiği Şeyhî'ye dair risalede, Şeyhoğlu ile Cemâlî'yi yine birbirine karıştırmış olması [bk. *Germiyan'lı Şeyhî ve Harnâme'si*, s. 5,17], bu meselenin bugün de yeter derecede aydınlanmamış bulunduğunu göstermektedir.

Halbuki, Sehî'den beri birçok müelliflerin tekrarlarının hilâfına, Şeyhoğlu Mustafa; Şeyhî'nin yeğeni olmadığı gibi, *Husrev-ü-Şîrîn*'e zeyl de yazmamıştır. Esasen böyle birşey yapmasına maddeten imkân yoktur. Çünkü h. 789/m. 1387 de *Hürşid-ü-Ferahşâd*'ı¹ ve 62 yaşında olduğu halde h. 803/m. 1401 de *Kenz-ül-küberâ'yı* yazdığını² bildiğimiz Şeyhoğlu, nasıl olur da h. 832/m. 1431 den sonra vefat eden Şeyhî'nin eserine zeyil yazabilir? H. 841/m. 1341 de ve Orhan Gazi devrinde doğan Şeyhoğlu, I. Murâd, I. Bâyezîd devrinde yaşamıştır. Germiyanın ileri gelen ailelerinden birine mensuptu³. Defterdarlık ve nişancılık vazifelerinde bulunmuştur.

¹ *Hürşid ü-Ferahşâd*'in daki şu mısralar, eserin telif yılını ve müellifin yaşını göstermektedir :

Çü şimdi elliye yaklağdı yaşıım

Yılımdur yedi yüz seksen tokuzda

[Murad Molla Ktb., Hamidiye kısmı, nr. 550, v. 187 a];

² Köprülü, Yeni-Türk meemuasındaki makalelerden, (XIII. asır), c. E. sayı 4, s. 290.

³ Kendisi *Hürşid-ü-Ferahşâd* da şöyle diyor :

İki başdan benüm aslum ulular

Kamusu devlet ıssı bahtulular

[Aynı yazma, v. 187 a].

Şeyhoğlu ile Çelebi Sultan Mehmed devrinin son yıllarında doğan ve II. Bâyezîd devrinde [h. 886-918/m. 1481-1512] vefat eden Cemâlî'nin ölüm tarihleri arasında 75-80 yıl kadar bir fark vardır. Şeyhoğlu öldüğü zaman, belki de Cemâlî henüz doğmamıştı.

Biribirinden yarım asırdan fazla bir aralıkla eser vermiş olan bu iki şâirin, aynı şahıs olması, bu suretle kat'iyen mümkündür değildir.

Adı, ailesi, memleketi, yaşadığı zaman

Cemâlî'nin adı, ailesi hakkında tezkirelerde bir malûmat yoktur. Memleketi ise, ihtilâflı şekilde gösterilmiştir. Şehî ve Âli Karamanlı, Lâtîfi Karamanlı veya Bursa'lı, Riyâzî Bursa'lı olduğunu bildiriyorlar. Hasan Çelebi'ye gelince, o bu noktada susmaktadır. Şeyhoğlu'nun adını Bâyezîd olarak kaydeden Bursalı Tâhir, Cemâlî'nin Hurrem adını taşıdığını söylüyor ve memleketi için «Riyâzî Bursa'lı olduğunu yazıyor ise de eş'arından Karamanlı olması me'muldür» diyor.

Sadeddin Nûzhet, «Bursa'da muhtelif manzum kitabeleri bulunduğu için, bu şâiri Bursa'lı olarak göstermek daha doğrudur sanıyorum» şeklinde bir mütaleâa yürütmekte ve şâirin Hurrem adına tezkirelerde rastlayamadığını söylemektedir.

Cemâlî'nin Hurrem adını taşımadığı muhakkaktır. Hurrem Cemâlî başka bir şahıstır, Aksaray'lıdır ve h. 970/m. 1563 de ölmüştür [bk. *Sicill-i Osmânî*. II, s. 271]. Bursalı Tâhir'in bunu bizim Cemâlî zannettiği anlaşılıyor.

Cemâlî'nin adı, babasının ve dedesinin adları ve memleketi, *Husrev-ü-Şîrin*'in bazı yazma nushalarında bulunan zeyl başlığından anlaşılmaktadır. İbare aynen şöyledir :

اندر وفات مؤلف کتاب شیخی رحمة الله که بایزید بن
4 مصطفی بن شیخ احمد ترجمانی الاقشمهری نظم کرده و در ذیل کتاب کرده است.

Bu suretle Cemâlî'nin, Bâyezîd adını taşıdığı ve Akşehir'li bulunduğu ortaya çıkıyor; bu ibareyle babasının ve dedesinin adlarını da öğreniyoruz. Cemâlî, ayrıca *Husrev-ü-Şîrin*'e yazdığı zeylin sonuna doğru bir beyitte adını şöylece zikr etmektedir :

Çi-ger bu Bâyezîd ol şâha kuldur
Velî dâilhğa lâyıq degüldür

Bu zeyilde onun, Şeyhî'nin yeğeni olduğuna dair hiçbir kayıt yoktur.

Paris'te Bibliothèque Nationale'deki *Husrev-ü-Şîrin* nushalarından birinde Akşehrî yerine Aksarâyî kelimesi vardır⁵. Aksaray da aynı mıntaka içinde bulunduğundan bu fark ehemmiyetli değildir. Cemâlî'nin, böylece, Aksaraylı yahut Akşehir'li olduğunun anlaşılması, onun hakkında Karamanlıdır diyenleri haklı çıkarmaktadır.

Cemâlî'nin ne zaman doğduğunu bilmiyoruz. Şeyhî'nin ölümünde pek genç bulunduğu ve henüz Cemâlî mahlasını almadığı kuvvetle muhtemeldir. Buna ve ilk mesnevisini h. 850/m.1446 da yazdığına göre, Çelebi Mehmed devrinde ve h. 813-815 yıllarına doğru doğmuş olsa gerektir. Sadeddin Nüzhet'in, II. Murâd devrinde h. 824 ten sonra doğduğunu tahmin etmesi, Şeyhî'nin h.832 den hemen sonra ölmesi sebebiyle, o sırada Cemâlî'nin 8-10 yaşında bulunduğu neticesini verir. O yaşta bir çocuğun şiir yazamayacağı tabii olduğundan Sadeddin Nüzhet'in tahmini yanlıştır. Şeyhî'nin ölümünde, Cemâlî'nin 18-20 yaşlarında olduğu kabul edilirse, h. 813-815/m. 1410-1412 yılları civarında doğduğu ileri sürülebilir.

Cemâlî'nin hayatına dair hiçbir şey bilmiyoruz. Bursa'daki muhtelif eserlerin kitabelerinde, onun manzumeleri ve tarihleri bulunduğu⁶ gözönünde tutularak, uzun müddet Bursa'da kalmış olduğu tahmin edilebilir.

Cemâlî'nin ne zaman öldüğü de belli değildir. *Lâtîfî Tezkiresi'*nde, II. Bâyezîd devrinin sonlarında öldüğü kayıtlıdır. *Kafzâde Tezkiresi* de, II. Bâyezîd devrinin sonunda öldüğünü bildirmektedir [bk. Üniversite Ktb., T.Y. 3289 v. 24 a]. Bunlardan naklen, *Ķāmūs-ül-a'lam* [bk. c. II, s. 1833] ve *Sicill-i Os-mânî* de [bk. c. II, s. 85], ölüm tarihi için aynı şeyi söylüyorlar.

⁴ Mustafâ b. Şeyh Ahmed-i Tercümânî sözleri Murad Molla nüshasında [Hamidiye kısmı nr. 550] Mustafa Şeyh Ahmed-i Tercümânî; Bibliothèque Nationale'deki iki nushada [bk. Blochet (türkçe), I, A.F. 322 ve 328, s. 138 ve 140] Mustafâ Ahmed-ül-tercümânî şeklinde dir. Jean Deny (de A.F. 322 numaralı nushaya dayanarak böyle gösteriyor ki, yanlıştır [bk. Shaikhi, El, IV, s. 291].

⁵ Bib. Nat., A.F. 328 [bk. Blochet (trk.), I, s. 140].

⁶ Selçuk Hatun Sultan'ın Bursa'ya bir saat mesafede yaptırdığı Mihraplı Köprü'nün mihrabı üzerindeki manzume ile Karaca Paşa'nın kızını yaptırdığı Ulu Cami yanında bulunan mektebin kapısındaki kitabe Cemâlî'nindir [bk. Ahmed Tevhid, *Selçuk Hatun Sultan*, TOM, sayı 15, İstanbul 1328, s. 957].

II. Bâyezîd devrinin sonlarına doğru ölmüşse, bir hayli uzun yaşamış demektir. Çelebî Mehmed devrinin başına yakın bir zamanda doğan Cemâlî, II. Murâd, Fâtih Sultan Mehmed ve II. Bâyezîd devirlerini idrâk etmiştir.

Bursalı Tâhir, mezarının Edirnekapısı dışında Emîr Buhârî Tekyesi yakınında bulunduğunu yazıyor.

ESERLERİ

Cemâlî'nin eserlerinden en geniş ve en doğru şekilde Saadeddin Nüzhet bahsetmiştir.

Sehî, onun yalnız gazellerini, Lâtîfî, Âli, Hasan Çelebi ve Kâtip Çelebî [bk. *Keşf-üz-zünûn*, II, İstanbul 1943, s. 2046] *Hümâ-vü-Hümâyûn* adlı eserini bildirmişlerdir. *Osmânî Müellifleri*'nde ve *Türk Edebiyatı Nümuneleri*'nde ayrıca *Miftâh-ül-ferec* adlı bir eseri daha gösterilmektedir. Fuad Köprülü, acayip san'atları ihtiva eden bir risalesinin de bulunduğunu yazmaktadır. Cemâlî, *Miftâh-ül-ferec*'in mukaddimesinde, divanından, bu iki manzum eserinden ve türlü garip san'atlarda dolu iki risalesinden bahsediyor.

İsmâîl Hakkı Uçunçarşılı, *Yûsuf-ü-Zelîhâ* adını taşıyan bir mesnevisini zikrediyor ise de, gerek Cemâlî'nin kendisi gerek kaynaklar böyle bir eseri mevcut olduğunu bildirmiyorlar.

Cemâlî'nin divanı bugüne kadar elde edilememiştir. Gazellerine muhtelif mecmualarda, bilhassa nazire mecmualarında tesadüf edilmektedir.

Hümâ-vü-Hümâyûn (Gülşen-i 'Uşşâk)

II. Murâd adına h. 850/m. 1446 yılında telif edilmiştir. Eseri; Lâtîfî, Âli, Riyâzî, Hammer [bk. *Gesch. der osm. Dicht.* I, s. 217], Faik Reşad [*Tar. Ed. Osm.*, taşbaskısı ders notu, s. 188] ve Bursalı Tâhir, Fâtih Sultan Mehmed adına; Mehmed Süreyya ve Şemseddin Sâmî, II. Bâyezîd adına yazılmış göstermişlerdir.

Halbuki öbür adı *Gülşen-i 'Uşşâk* olan bu mesnevinin h. 850'de II. Murâd adına yazıldığı, kendi mukaddimesinde ve *Miftâh-ül-ferec* mukaddimesinde gayet açık şekilde bildirilmektedir:

Şâh için düzmiş idim bir hoş kitâb
Kim safâ bulurdu andan şeyh ü şâb

Okıdurdı dâimâ Sultan Murâd
Gülşen-i 'Uşşâk virmiş idüm ad
Kim Hümâ ile Hümâyün'un sözin
Nazm idüp açmış idüm san'at yüzün

[*Miftâhü'l-ferec*, Üniv. Ktb., nr. 2331, v. 3 b.4a]

Hümâ şeh säyesidür çünkü ikbâl
Hümâyün oldu tâli, hûbdur fâl
Gülistân oldu 'ışk ehlîne gördüm
Pes adın *Gülşen-i 'Uşşâk* virdüm

[*Hümâ-vü-Hümâyün*, Üniv. Ktb., nr. 5680, v. 26 b]

Murâd ibni Muhammed Hân ki zâtı
Olupdur kadrine Hâkdan berâtı

[*Hümâ-vü-Hümâyün*, v. 20 b]

Bu zîbâ gülşene oldukda ziyet
Sekiz yüz elliye irmişdi hicret

[Ayn. esr., v. 132 b]

Fuad Köprülü, *Gülşen-i 'Uşşâk* ile *Hümâ-vü-Hümâyün*'u ayrı ayrı eserler zannetmiş ve birinin h. 850 de II. Murâd adına, diğèrinin ise, Fâtih Sultan Mehmed adına yazılmış olduğunu söylemiştir [yukarda zikredilen Yeni Türk mecmuasındaki makale].

Hümâ-vü-Hümâyün yahut *Gülşen-i 'Uşşâk*, Hümâ ile Hümâyün arasındaki aşkı hikâye eden bir mesnevîdir. 4800 beyit kadardır. Eser üzerinde, Şeyhî'nin *Husrev-ü-Şîrîn*'inin çok kuvvetli tesirleri vardır. Baş taraftaki tevhid, na't ve II. Murâd vasfındaki medhiyeler *Husrev-ü-Şîrîn*'dekilere nazire olarak yazılmıştır.

Üniversite Kütüphânesinde bulunan [T.Y. nr. 5680] ve h. 959 da Nasûh b. Ali tarafından istinsah edilen bildiğimiz yegâne nushası, 143 varaktan müteşekkildir; iyi bir nusha olmakla beraber, başlık yazıları yoktur.

Miftâhü'l-ferec

Cemâlî'nin kendi ifâdesiyle, «ilâhiyât» mevzuunda manzum bir eseridir. İçinde münacatlar, na'tler, mutasavvifâne hikâyeler,

âyet ve hadîsleri izah eden parçalar ve Sultan Fâtih med-hinde kasideler vardır.

Eser, h. 860/m. 1450 yılında Fâtih Mehmed adına te'lif edilmiştir :

Anı tertîb eyledün Sultân için
Bunu tertîb it Muhammed Hân için
[*Miftâhü'l-ferec*, ayn. yazm., v. 6 b]

Çâr sad geçdükde hicretten dü bâr
Şasd olcâk buldı bu deryâ kenâr
[Ayn. esr., v. 172 a]

Tasavvufî ve ahlâkî mâhiyetteki bu eserin Üniversite, Üsküdar ve Berlin Kütüphanelerinde olmak üzere bilinen üç nushası vardır.⁷ *Miftâhü'l-ferec* 4600 beyit kadardır.

Er-risâletü'l-^cacibe fi's-sanâyi^c ve'l-bedâyi^c

Miftâhü'l-ferec mukaddimesinde bahsedilen risalelerden biridir. Yegâne nushası Cambridge Kütüphanesi islâm yazmaları arasındadır (bk. Browne, *Cambridge islâm yazmaları katalogu*, s. 87). Eserden ilk defa bahseden Fuad Köprülü'dür.

Bu eserin. Cemâlî'nin zikrettiği ve adını *Risâle* olarak bildirdiği iki beytinden muayyen harfler alınıp yeni bir beyit yapılan, baştan sona kadar hem san'atları hem vezin bahirlerini bildiren, türkçe ibareden farsça, farsçasından arapça sözler çıkan, acayıp sanatlarla dolu kaside olması kuvvetle muhtemeldir.

Diğer risalesi

Cemâlî türkçe, arapça, farsça elfazlarla yazılmış, tashif ile medh ve zem şekillerini alabilen, iki ma'nalı ve bazı yerleri mensur, garip san'atlı bir risâle daha yazmış olduğunu yine *Miftâh-ül-ferec* mukaddimesinde söylemektedir.

Cemâlî'nin şöhreti ve değeri hakkında

Zamanına göre, oldukça sâde ve muvaffakiyetli bir nazım-diline mâlik olan Cemâlî, orta derecede bir şairdir. Bir hayli

⁷ Üniversite Ktb., T.Y. nr. 2331 [177 varak, h. 898 de istinsah edilmiştir]; Üsküdar Selim-ağa Ktb., Kemankeş kısmı, nr. 447 [h. 920 de istinsah edilmiştir]; Pertsch, (Berlin, trk.), nr. 378, s. 371 [h. 989 da istinsah edilmiştir].

eseri olmasına rağmen, geniş şöhret kazanamadığı ve bir kaç asır sonra unutulduğu görülüyor. Buna Şeyhî'yi ve diğer üstadların fazlaca taklid ettiği sebep gösterilebilir.

Bununla beraber, Lâtîfî, o. u medh etmekte ve kudreti derecesinde şöhret bulamamasının şaşılacak birşey olduğunu ifade etmektedir; diyor ki:

«Gayetde zengin eş'arı ve mukayyed güftârı vardır. Tarz-ı nağzı zamanında makbûl ve matbû' olan üslûb-ı mergûb üzrevâki' olmuştur. Aceb' budur ki, bu kadar nazm-ı pâk ve şi'r-i sûz-nâk ile şöhret bulamamışdır; ve mahall-i iştihâr iken, mazhar izhâr etmemegin divânı unvân bulup ma'lûm ve meşhur olmamışdır».

Sehî, «Hoş-tab^c, hâsseten ma'âniye mâlik kimsedür. Gazeliyyâtı pâk ve kendisi hûb-idrâkdür» sözleriyle kanaatini izhâr etmişdir. Âli ise, «Edâları zamânına göre bed değüldür, hâlâ ki, nâm-ı nâmîsi şöhret ile müeyyed değüldür» şeklinde sözlerle, Lâtîfî'nin hükmüne yakın mütalâa da bulunmuştur.

Yalnız, Kınalı-zâde Hasan Çelebi, şöhret bulmamasına şaşığını söyleyen Lâtîfî'ye itiraz ederek «... yazdığı eş'arın edâsında çendân melâhat ve safâ yokdur» demektedir.

Husrev-ü-Şîrin'e yazılan zeyl

Şeyhî'den bahseden hemen hemen bütün eserler, onun ölümlüyle Husrev-ü-Şîrin'in noksan kaldığı ve eseri yeğeni Cemâlî'nin tamamladığını yazmaktadırlar. Birçoğu, bu hususta mübhem ifade kullandığı için, eserin Cemâlî tarafından ikmâl edildiği kanaati yer tutmuştur. Halbuki, Cemâlî'nin yaptığı iş, eseri tamamlamak değil, ona bir zeyl yazmaktır.

Cemâlî, Şeyhî'nin kaldığı yerden başlayıp Şîrûye meselesini anlatarak, Nizâmî'de olduğu gibi, mâcerâyı bitirmemiştir. 109 beyit olan⁸ ve iki parçadan teşekkül eden zeyl manzumesinin birinci kısmında, Şeyhî'nin ölümünden, ikincisinde Sultân Murâd'dan bahsetmiştir.

Âşık Çelebi ve Âli, Cemâlî'nin hangi beyitle zeyle başladığını bildirdikleri hâlde, bu nokta uzun zamanlar fark edilememiştir.

⁸ Jean Deny, zeylin 111 beyit olduğunu yazmıştır. Biz, muhtelif nüshaları karşılaştırma sonunda 109 olarak tesbit ettik.

İlk defa Hammer, Cemâlî'yi Şeyhoğlu ile karıştırmış na rağmen, bu hususu doğru göstermiştir. Fakat, zeyil işinin bir ik-mâl olmayıp iki şeyden bahseden bir manzume olduğunu ilk söyleyen Gibb'dir. Son zamanlarda, J. Deny de bu zeyli doğru şekilde izah etmiştir.

Cemâlî'nin yazdığı zeyl

Gelün iy bilü câmin nûş idenler
Bu hikmet sözlerini gûş idenler

beytiyle başlıyor. 63 beyitlik ilk kısımda, Şeyhî'nin öldüğü bildiriliyor; bu kısımda

Hemân-dem irdi fermân-ı llâhî
Kazâ yı Hakk ü emr-i pâdşâhî

.....
Bu söz irdi çü gaybî tercemândan
Revân eyledi rûhı Şeyhî cândan

gibi beyitler vardır.

İkinci kısım II. Murâd medhiyesidir. Cemâlî şöyle diyor:

O yirde yatduğınca ömrin Allâh
Ana virsün ki oldur âleme şâh

.....
Velî kalmamağa bu nusha ebter
Şehün zikriyle hatm oldı serâser

Bu suretle o, eserin sonu pâdişâh medhiyesinden eksik kalmasın diye bu manzumeyi ilâve etmiş olduğunu bildirmektedir.

Sehî, bu zeyli «... Şeyhî sözlerinden fark olmaz, hakk-el-insâf gayet hoş eylemişdür» sözleriyle medh etmektedir.

ESERLERİNDEN ÖRNEKLER

Cemâlî'nin eserlerinden örnekler ilk defa, *Türk Edebiyatı Nümuneleri*'nde neşr edilmiştir [s. 273-281]. Bu antolojiye şâirin 4 gazeli ile, *Gülşen-i 'Uşşâk'*ın muhtelif yerlerinden seçilmiş 65 beyti alınmış bulunuyor. Fuad Köprülü'nün *Divan Edebiyatı Antolojisi*'nde de, *Gülşen-i 'Uşşâk'*'tan alınmış 10 beyit vardır. Daha sonra Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk Şairleri*'nde [bk. c. III, s. 981-982], Cemâlî'nin, *Türk Edebiyatı Nümuneleri*'nden naklen 3 gazelini, Tezkirelerden naklen 9 beytini ve *Gülşen-i 'Uş-*

şâk başlangıcından 30 beyitlik bir parçayı neşr etmiştir. Ayrıca tetkik kısmına da, *Miftāhü'l-ferec* mukaddimesinden 47 beyitlik bir parçayı ve *Gülşen-i Uşşâk*'tan II. Murâd'a ait bir medhiyenin 8 beytini almıştır.

Türk Edebiyatı Nümuneleri'nde neşr edilen Sadeddin Nüzhet'in de aldığı

Keşf it niķābuñi k'ola şermende âftâb
Çöz bend-i zülfüñi kala şermende müşk-i nâb

matla'lı gazel Cemâli'nin değildir.

Sôfi behişt ü kevser umar cân ü dil virüp
Sâfi cemâl-i yâr ile câm-ı şarâb-ı nâb

makta'ından anlaşılacağı vechile bu gazel, «Sâfi» mahläsiyle manzume yazan, II. Bâyezîd devri vezirlerinden Cezri-zâde Kâsım Paşa'ya aittir. Nitekim Edirneli Nazmi, bu gazeli *Mecma'ün-nezâir*'inde [Nuruosmâniye Ktb. 4222, v. 39 a] Kasım Paşa nâmına kayd etmiştir.

Yine *Türk Edebiyatı Nümuneleri*'nde alınmış

La'l-i nâbuñ kim getürdi hatt-ı reyhâne dürüst
Hükmi nâfizdür ki tutdı kişver-i cânı dürüst

matla'lı gazel de Cemâli'ye ait değildir. Makta' beyti

Zerrede akd-i süreyyâ görmek istersen Münîr
Gör bu fem içre dizilen dürr-i dendâni dürüst

olan gazel, Edirneli Nazmi'nin de kayd ettiği gibi [v. 43 a] Münîr'in eseridir. *Türk Edebiyatı Nümuneleri* müelliflerini yarıltan nokta, gazelin sonuna doğru bulunan

Dest-i zülfünde görüp didüm cemalün müşafın
Güyyâ Cibrîldür indirdi Kur'anı dürüst

beytindeki «cemâl» kelimesi olsa gerektir; çünkü bu beyit antolojilerine makta' beyti olarak alınmış bulunuyor.

Cemâli'nin olmadığına işaret ettiğimiz bu iki gazel, Üniversite Kütüphânesinde T. Y. 1547 numarada kayıtlı, müellifi meçhul nazire mecmuasında da yanlışlıkla Cemâli adına gösterilmiştir.

Biz burada, Cemâli'nin eserleri için örnek olarak, bütün nazire mecmualarını tarayarak tesbit ettiğimiz 17 gazeli ile 1 fer-

dini, Tezkirelerden naklen 8 beyti¹, *Gülşen-i 'Uşşâk'*tan aldığımız 42 beyitlik bir parçayı ve *Miftâhü'l-ferec'*ten seçtiğimiz 30 beyitlik bir manzumeyi alındıkları yeri göstererek neşr ediyoruz.

Bazı gazeller, birkaç nazire mecmuasına birden alınmış bulunmaktadır. Bunlar arasındaki nusha farklarını tesbit etmeği faydalı saydık. İçinde Cemâlî'nin gazellerine tesadüf edilen nazire mecmuaları şunlardır:

- 1 — Egridirli Hacı Kemâl, *Câmi^c-ün-nezâir*, Bâyezît Umumî Ktb. 5782. (Câm. şeklinde kısaltılmıştır).
- 2 — Edirneli Nazmî, *Mecma^c-ün-nezâir*, Nuruosmâniye Ktb. 4222. (Naz. şeklinde kısaltılmıştır).
- 3 — Pervâne Beğ, *Câmi^c-ün-nezâir*, Topkapı Sarayı Bağdad Köşkü Ktb. 406 (Per. şeklinde kısaltılmıştır).
- 4 — Müellifi meçhul, *Câmi^c-ün-nezâir*, Üniversite Ktb. 1547. (Ün. şeklinde kısaltılmıştır).

Nazire mecmuaları dışındaki mecmualarda da Cemâlî'ye ait manzumelerin bulunduğu şüphesizdir. Bunların da - imkân nisbetinde - bir araya getirilmesi, divanı bugün maalesef elimizde bulunmayan Cemâlî'nin şiirleri üzerinde çalışacak araştırmacılara muhakkak ki, faydalı bir hizmet olacaktır.

Gazeller

1

— Şahidî'ye nazire —¹

Vaşf-ı cemâl-i dilbere çün kıldum ibtidâ
 Geldi dilüme ma^cla^c-ı الشمس والضحي
 Zerd eyler ise beñzümi mihrüñ 'aceb midür
 Olmaz garîb hâki zer eylerse kîmyâ
 Müşkil saçun girihleri hâllindedür velî
 Bu şîvelerde san^cat ile kıl yarar şabâ
 Seyrümde gice ol mehe duş² olduğum didüm³
 Nâz ile güldi didi düşün ise hayr ola

¹ Bu gazel, *Mecma^c-ün-nezâir*'de başlığa yanlışlıkla Atâ'nın olarak kaydedilmiştir.

² duş olduğum: Naz tuş olduğum.

³ olduğum didüm: Ün olduğum didi.

Sengin dil midür bu gönüller kapan nedür
 Kim gördi sîm içinde ola seng-i dil-rübâ
 'Älemde her kimesneye bir nesnedür naşîb
 Dilber Cem âlî vaşfı olupdur saña 'aṭâ
 (Mec., v. 26 a-26 b; Ün., v. 31 a)

2

Açsañ nola rāz-ı dehenün gonceye cānâ⁴
 Başın kese dil hîç kese virmeye kaç^ca
 Yutunma dilâ teşne gibi la^cline karşı
 Bîñ cān viresin su diyü dimez bir içim mā
 Güş itmezem efsāneñi vā^ciz 'amelün yok
 Muṭrib ki neyi söyleye kavline ^{سمنا}
 Zülfün dile tekrār tolaşmağa sebep ne
 Bir ipe urur komadı bu miskine cānâ
 Yaz seng-i mezārına Cem âlî'nin öliceğ
 من مات من العشق فقد مات شهيدا
 (Per., v. 19 b)

3

— Seḫābi, ye nazire —

Rāstî ḫayret viren ol sery-ḫāmetdür baña
 Yoḫsa ölüm didügün ḫvāb-ı kıyāmetdür baña
 Sidre ḫaddinden ne var 'aşıqlara vırsem ḫaber
 Sözlerüm Cibrîl-i 'ışkından beşāretdür baña
 'Aql ü dil yok bende şāhā ḫidmete salam anı
 Cān ise ḫaḫ cānibinden bir emānetdür baña
 Ṭaṇ degüldür zülfünü ^{والليل} okusam dōstum
 Muşḫafından ḫüsñünün bir süre āyetdür baña
 Ey Cem âlî öliceğ yārān götürsün meyyitüm
 Cahilün boynnda yük olmak ḫāceletdür baña
 (Per., v. 27 a)

4

— Necātî, ye nazire —

Dānedür⁵ ḫāl-i ruḫun üstinde zülfün ağıdur

⁴ Bu gazel Adlî, Cem Sultan, Ahmed Paşa, Cezrî Kasım Paşa (Sâfi), Hafî, Meâlî, Âşiki, Hurremî, Şevkî, Rayî, Revânî, Mesihî Mübinî, Süyûfî, Resmî, Kâtibî, Nazmî, Hasbî, Refikî tarafından tanzîr edilmiştir.

⁵ dānedür: ḫāl-i ruḫun: Ün. Naz. dāneîdür ḫāl ruḫun.

Mürğ-i cāmı şayd iden⁶ ol ağa boynuñ ağıdur
 Şerbet-i lâ'lün ola kim haşılum ola diyü
 Bunca yıldur içdügüm taş taş gamuñdan ağıdur
 Merdüm-i çeşmüm⁷ varup kuyuñda izün öpmege
 Eşk-i hün-ālūde rehber kirpigüm ayağıdur
 Gönlümi cellād-ı gamzeñ zülfüne dār eyledi
 Hükü anuñdur her ne iderse⁸ eylesün tutsağıdur
 Nār-ı furkat sinede yer yer Cemālī yakduğı
 Ol kâmer-ruh dilberün haşretle hâli dāğıdur
 (Naz., v. 78 b; Per., v. 148 a; Ün., v. 107 b)

5

— Mehdi'ye nazire —

Çeşm-i hün-rizün ki her dem tığ ü hañcer gösterür
 Ser-be-ser hükmine dil mülkin musahhar gösterür
 Kılmaz iseñ rahm ben pür-derde zaḥmı gamzeñün
 Rūhumı mecrūh kılur dīdemi ter gösterür
 Gül görüp gülşende gül-rüyuñ saçu kılam diyü
 Kīsesinden goncenün keffin tolu zer gösterür
 Mūy-ı hoş-būyuñ meğer kıldı nesimi anberin
 Kim deminden dem-be-dem kevni mu'aḫḫar gösterür
 Gam degüldür gönlümi zülfün mükedder kıldığı
 Ruḫlerün çün çeşmümün şem'in münevver gösterür
 Kılmağ için meclisi cennet-şıfat zevk ile pür
 Leblerün kevsēr sunar ḫaddün şanavber gösterür
 Bu Cemālī nicesi kılsun taḫammül kim gözün
 Gamzeñün tīrine geh dil dir gehi ser gösterür
 (Cām., v. 114 b-115 a)

6

— 'Aḫayī'ye nazire —

Şimdi¹⁰ kim şahn-ı cemende lāle cām-ı Cem tutar
 Hürrem ol cāndur ki göñlin cām ile hürrem tutar
 ḫadd ü ḫaddın gösterür yāruñ cemende serv ü gül¹¹

⁶ şayd iden : Naz. şayd.

⁷ merdüm-i çeşmüm : Ün. merdüm-i çeşmün

⁸ her ne iderse : Per. ne iderse

⁹ hâli dāğıdur : Per. cānā dāğıdur

¹⁰ şimdi : imlâ شمد şeklinde

¹¹ serv ü gül : serv-i gül şeklinde yazılmıştır.

Ğonce oldur kim utanup ağzını ebsem tutar
 Zülfün berg-i gül üstinde siyeh-puş olduğı
 Budurur kim aşıkınıñ mevtine mâtem tutar
 Yüsuf-ı Mısrî didi şüretde ol dil-dâre dil
 La'lini ma'nâda lîkin İsa-i Meryem tutar
 Sehv ile gîsûlarına şünbül-i terdür dimiş
 Ol sebebdendür nesîmi kim demâdem dem tutar
 Hükmine halkı Süleymân bigi maħkûm itmege
 Ğamzesini hançer eyler la'lini hâtem tutar
 Bu Cemâlî dilberi hâcı gibi eyler tavâf
 Ya'nî vechin Ka'be vü şîrin-lebin zezem tutar
 (Câm., v. 119 b)

7

— Sâfî'ye nazire —¹²

Zülfün gibi uş bir bölük evbaşlarız biz
 Sevdâ-zedeyiz hem cigeri başlarız biz
 Şeytân gibi gördükçe rakîb-i segi¹³ dâim
 La-havl okıyub la'net ile taşlarız biz
 Göz yaşını efşân idevüz nolâ çü sakķā
 Zîrâ o şeh işigine ferrâşlarız biz
 Ey Leylâ-sıfat¹⁴ gel berü yaşınma igende
 Mecnûn ile ışık içre çü adaşlarız biz
 Meyhânedede her dem içerüz cām-ı harâbât
 Zâhid dimeñüz bize ki kallâşlarız biz¹⁵
 Bülbül gibi feryâduñi fâş itme Cemâlî
 Bir Ğonce-dehen yâr ile sırdaşlarız biz
 (Naz., v. 160 b -161 a; Per., v. 238 a; Ün., v. 211 b)

8

— Aħmed'e nazire —

Ğönlümi cānâ ser-i zülfünde pâ-mâl eyledün
 Tâ beni kaşuñ gibi Ğüsnüñe meyyâl eyledün
 Kim yiter saña uçar gibi gidersin ey hümâ
 Damenünle âsitinüñi per ü bâl eyledün

¹² Per. de, Necâti'ye nazire olarak gösterilmiştir.

¹³ rakîb-i segi: Ün. rakîbi segi.

¹⁴ Leylâ-sıfat: Per. Leylâ-fiten.

¹⁵ Bu beyit, Per. de yoktur.

Penbe-i dāğ itdi yer yer sinede encümlerin.
 Ey kamer-ruḥ mihrün ile çerḥi abdāl eyledün
 Ruḥlerün alına aldandı ela gözlüm gönül
 Gör ne şüretten aña bir reng ile āl eyledün
 Yār vaşlını Cemālī'den raḳīb itmezse men^c
 Kim bile şeyṭān gibi varduñ ne iclāl eyledün
 (Mec., v. 206 a; Per., v. 341 a - 3'1 b; Ün., v. 270 b)

9

— Şeyḥī'ye nazire —

Münevver olalı ʿālem cemālün āftābından
 Uyardı cümle ʿuṣṣākı bu ḡaflet hırş u ḥvābından¹⁶
 Zihī maḥbūb-ı ʿālemsin ki yoḡdur ḥüsnüne hem tā
 Seni seven ḫalās olur iki ʿālem ıḳābından
 Senün didāruña müştāk olupdur cümleten ʿālem
 Vişāle irgürüp ḳurtar bizi furḳat ʿazābından
 Şular kim dār-ı dünyāda maʿārif itmedi ḫāşil
 Anuñ taḫşili ḫiç oldı bu ʿömrün iktisābından
 Günāhum çok diyüp Ḥaḳdan ümīdün kesmegil hergiz
 Ki çün لا تقطروا geldi kelām-ullāḫ ḫitābından
 Cemālī gerçi ümmīdür müyesser eyle sen Yā-rab
 Ki itmām eylesün dersin senün ḥüsnün kitābından
 (Per., v. 444 b)

10

— Şāmī'ye nazire —¹⁷

Ey ḳadeḫ gerçi mey irgürdün leb-i cānānuma
 Eyle sandum āteş idi ḳodun ol dem cānuma
 Tirüni gönder didüm var hey cefālar¹⁸ ḳılıcı
 Ḳatılandı¹⁹ ya gibi ḫasret geçürdi²⁰ cānuma
 Sanmañuz sāyem şeb-i ʿīd irdi ḳor tenhā beni²¹
 Gün yüzün görmezse gündüz daḫi²² gelmez yanuma
 Dīde tennūri kopardı başuma ṭufān-ı Nuḫ

¹⁶ hırş u ḥvābından : hırş-ı ḥvābından şeklinde yazılmıştır.

¹⁷ Per. de Vasfī Çelebi'ye nazire olarak kayd edilmiştir.

¹⁸ var hey cefālar : Naz. var her cefālar.

¹⁹ ḳatılandı : Naz. ḳatılatdı.

²⁰ ḫasret geçürdi : Naz. ḫasret geçürü.

²¹ ḳor tenhā : Per. tenhā ḳor.

²² gündüz daḫi : Per. daḫi.

Çarğa-i baħr-i belāyım baħ bu dil²³ biryānuma
 ani ol Yūsuf Cemālī dīde-i Yakūb-ı dil
 Giriyaeden aġardı gelmez külbe-i aħzānuma
 (Naz., v. 332 b; Per., v. 480 b)

11

— Nihālī'ye nazire —

Tā ki girdi ol nihāl-i nāz iŖve bāġına
 Ŗem-i bezmūn Ŗulesi dōndi ĥazān yapraġına
 Nice gūndür ayŖimūz telĥ oldu mey dūŖ iimedük
 Sāinūn su oymalı²⁴ olduk varup ayaġına²⁵
 Nāle-i uŖŖādan²⁶ aheng uġurladūn²⁷ diyū
 Dutdılar nāyuñ amıŖ yūritdiler barmāġına
 Māh-ı rev anı sitārem diyū ol gūlyūzlūnūn
 ReŖk ider na olmaduġına atı dırnaġına
 Māil olsa gōnlūre nola Cemālī tiġ-i yār
 Meyl ider ādetdūr ekŖer su yirūn alaġına
 (Naz., v. 337 a; Ūn., v. 450 a)

12

— Revānī'ye nazire —

DūŖmesūn egri nazar Ŗol add-i mevzūn ūstine
 Umasun yañlıŖ ĥaber zūlf-i hūmāyūn ūstine
 Sāyesinde ĥoŖ geer dil zūlfūnūn eydūr gōren
 Sāye-bān kurmiŖ ola mı Leylā Mecnūn ūstine
 Mest olup sākī avāid resmini elden odı
 Bārī murib sen taŖarruf eyle ānūn ūstine
 Dōne dōne sulayalum²⁹ būstān-ı kūyini
 ĀŖı-ı giriyañūn ey dūlāb gel dōn ūstine
 Ey Cemālī ol mehi aġyardan urtarımaz²⁸
 ok dōner geri anūn bu erĥ-i gerdūn ūstine
 (Naz., v. 346 a; Per., v. 496 b; Ūn., v. 464 b)

²³ baħ bu dil: Naz. yo bu dil.

²⁴ oymalı: Naz. oymalı.

²⁵ varup ayaġına: Naz. turup ayaġına.

²⁶ nāle-i uŖŖādan: Ūn. nāle uŖŖādan.

²⁷ uġurladun: Ūn. uġurladı.

²⁸ kurtarımaz: imlā قورتاريمر Ŗeklindedir.

²⁹ sulayalum: Per. sulayayın.

— Aḥmed Paşa'ya nazire —

Biñ yıl ziyā vireydüm yirden felekde aya
 Ger ol yüzi güneşden bir zerre irse sāye
 Ol gonce-leb ruḥinden nice ḥaber getürmiş
 Gül giydügin çıkardı virdi kamu şabāya
 Serkeşlik itmek ancak servide kaldı yoḥsa
 Tübā baş indürüpdür ol kadd-i müntehāya
 Ol kaşları hilālün ḥüsni ne bedr olur kim
 Dir çār-deh yaşında ya toḡ ya toḡdum aya
 Kıo büsesin Cemālī zülfine tolaşup sen
 Göz karasıyla düşme bal isteyüp belāya
 (Per., v. 491 a)

Meydānda elif gibi bugün nāyumuz olsa³⁰
 Tab^cuñ gibi ya bir suḥan-ārāyumuz olsa
 Ser-çeşme-i İskender ü Cem-meşreb olurdum
 La^clūñ gibi cām-ı feraḥ-efzāyumuz olsa
 Demsāz idüben Zühreyi bezmünde demādem
 Def māh ü Uṭārid kalem-i nāyumuz olsa
 Ey söfī ne var ʿışk ile gel bunda riyā yok
 Mescid size meyḥāne bizüm cāyumuz olsa
 Medḥ eylesevüz ḥüsniñi lāyıkdı Cemālī
 Ḥurşid-zamir āyine-veş rāyumuz olsa
 (Per., v. 531 a)

— Hāfi'ye nazire —

Dil ḥānesini yıkdı şehā ʿışk leşkeri
 Evün³¹ öñine uğramasun hiç abu çeri³²
 Baltası taşa degdi başarmadı ʿışk işin
 Adına küh-ken didiler bir yaban eri
 Kim elleşür³³ çemende şanavber boyuñla rāst
 Bir müşt urup miyānına uzatdı ʿar^carı

³⁰ Bu gazeli Sadrī, Kurbī, Mīrī, Kābilī, Ferdī, tanzir etmiştir.

³¹ evün : imlâ آوڪ şeklinde.

³² hiç abu (ابو) çeri : Per. hiç ابو çeri.

³³ kim elleşür : Naz. kim العشور.

Kuyuñda cerr ider³⁴ güneş arslanın oynadup
Zencir-i zer elinde omuzında çenberi
Bitür Cemālî nazmı³⁵ naşihat sözüm işit
Ey la'l-leb kıma kulağından bu gevheri
(Naz., v. 457 b; Per., v. 573 a)

16

— Edirnevi Haffaf Hafî'ye nazire —

Bir içim suyundan اودم yok³⁶ güzeller serveri
Ya'nî kim tiz itmede katlümde bir kez hançeri
Mev'ize idüp kaşuñ mihrâbı hakkında hañib
Gamzeñüñ³⁷ öninde kılıcı ile oldu müşteri
Sen perinüñ gamda teşhîri hayâliyle geçen
Gözlerüm yaşı gibi indürdi yire Ülkeri
Ârzü-yı la'l-i mey-günüñla cânâ imrenüp
Ağız urdum dişledüm kanı çıkınca sāgeri
Fâş iden sırruñ Cemālî gözyaşidur virme yol
Âb-ı rüyuñ saklayan hemdem idinmez âhari
(Per., v. 621 a)

17

— Kemâl-i Zerd'e nazire —

Çerha çıkarsam âhumı yıkma baña yüki
Dengümi yirde mi koyayın hey cefâ yüki
Uzatduğunca³⁸ yükin o meh yukaru yıgar
Bir pâresin ko bārî gönül aşğa yüki
Cevrñüñ yükini nice çekem kil vefâ disem
Kendüde nesne kımaz irür hep baña yüki
Sofî bu cämelerle kaçan vara hañ yolın
Kâhil eşek ne menzile iltür kıba yüki
Zâhid Cemālî kırka-i şad-pâre kim giyer
Egninde turduğınca hemân bir yama yüki
(Per., v. 633 a - 633 b)

Ferd

Çussa-i hicrân gider dilden görünce hañtuñ
Ey Cemālî nev-bahâra dâfi^c-i gamdur çemen
(Per., v. 635 b)

³⁴ cerr ider: Per. cerr idüp.

³⁵ bitür Cemālî nazmı: Per. yiter Cemālî nazm.

³⁶ اودم yok: odum yok yahut o dem yok (Bu mısra'ı iyice anlayamadık).

³⁷ gamzeñüñ: imlası غزوك şeklindedir.

³⁸ uzatduğunca: imla اوزتدكوكجه şeklindedir. (İyice anlayamadık; uzatdı gökçe şeklinde okunmak ta mümkündür).

Tezkirelerdeki beyitler

Matla^c

Tañlamañ her gice şem^a yandıgım pervāneyi
 Qoymak olmaz bir arada od ile dīvāneyi
 (*Latīfī Tezkiresi*, matbu, s. 121)

Malla^c

Lebin itmedi devā etdi gözün haste beni
 Billāh ey ^ısā- nefes ya seven ölsün mi seni
 (*Latīfī Tezkiresi*, matbu, s. 121)

Matla^c

Akdı gönlüm su gibi bir dilberün didārına
 Tür-ı Mūsādan beter yandım tecellī nārına
 (*Latīfī Tezkiresi*, matbu, s. 122)

Şi^cir

Tā ki girdi ol nihāl-i tāze ^ışret bāgına
 Döndi şem^c-i meclisün beñzi hazān yaprağına
 Nāle-i ^ışşākdan aheng uğurladun diyü
 Tutuben kāmış yürütdiler neyün parmağına
 Māil olsa gönlüne nola Cemālī tığ-i yār
 Meyl ider ^ıadet budur ki su yirün alçağına
 (*Latīfī Tezkiresi*, matbu, s. 122)

Neyleyem şol göñli kim ^ışkuñla hayrān olmaya
 Neyleyem şol cānı kim sen cāna kurbān olmaya
 Varmayām şol bezme kim anda mey ü mül içmeyem
 Girmeyem şol cem^a kim ^ışşāk-ı mestān olmaya
 (*Sehī Tezkiresi*, matbu, s. 113)

Gülşen-i Uşşāk (Hümā-vü-Hümāyün) dan

Gülün gülşende hār oldı nedimi
 Cihān içre budur resm i kadimi
 Hümā şebbaz ırmış gibi zāga
 Getürdi pāsbānı atdı bāga
 Var idi düşdügi yirde öküş taş
 Tokundi taşta oldı hurd-ı haşhāş

Çü kesdi pāsbanuñ ʿayş ü nūşın
 Nevā-yi çenge kıldı rāst gūşın
 Olup ʿuşşāk zevķinden muḥayyer
 İrişdi söze sāz oldı serāser
 İdicek dōst zevkinden gönül cūş
 Olur mı ʿāşık olan kimse ḥāmūş
 Rehāvī perdesinden keşf idüp rāz
 Bu şiʿri yād kıldı çekdi āvāz

(Gazel)

ʿİşk āteşi bu cāna kılaldan eser ey dōst
 Ḥakisterümüz kıldı felekten güzer ey dōst
 Can oynamağa ḡamzeñe ʿazm eyledi gönülüm
 Dīvāne olan eylemez oğdan ḥāzer ey dōst
 Bir kez nāzar itseñ dile olmağa tesellī
 Cān vireyidüm ol nazara maḥāzar ey dōst
 Meh mihrūñ ile vālih ü sergeşte midür kim
 Āşütte-şıfat seyr kılar der-be-der ey dōst
 Ruyūndan alur şūlei şems ü kamer ey yār
 Laʿlünde bulur lezzeti¹ şehd ü şeker ey dōst
 Ğam şerhini zūlfūñ nice bir kıla muḥavvel
 İş ağzına geldi kılalum muḥtaşar ey dōst
 Yoluñda Hümā çünki rızā virdi każāya
 Rahm eyle ki cevr ise yeter bu kadar ey dōst

Dökerken şeh gazelden dürr ü gevher²
 Dimāğı meşnevīden eyledi ter
 Hümāyūn urmağ için ʿışka bünyād
 Hümā kıldı bu nāzük sözleri yād
 Ki ey vaşluñ ciger zaḥmına merhem
 Fırākuñ ḡalbe mihnet rūḡa derhem
 Beşer-şekl ü perī-ruḡsār u meh-rū³
 Felek-rifʿat kamer-şūret melek-ḡū
 Şanavber-ḡadd ü zībā-ḡad şeker-leb
 Gül-endām ü semen-ten sīm-ḡabḡab
 Enīsüm nāle vü feryād iden yār
 Beni Şirīñ gibi Ferḡad iden yār

¹ Nushada لذت şeklinde yazılmıştır (ye yazılmamış).

² Nushadaki şekil درکوهر dir (atıf vavı yazılmamış).

³ Aslında بری رخسار مهرو şeklinde yazılmıştır (atıf vavı yok).

Dili vaşlı ümîdi şād iden yār
 Velî hicri ğamı bîdād iden yār
 Taḥammül mülkini yağma iden dōst
 Muḥabbet ḥaṭṭını inşā iden⁴ dōst
 Münevverdür yüzünden mäh-ı tabān
 Mu‘anber sünbülünden verd-i reyḥān
 Mu‘aṭṭar zülfün ile cān dimāgi
 Müzeyyen ḳaddün ile ‘ömr bağı⁵
 Demünden mürde cisme vaşlı olur cān
 Lebündür ḥaste dil derdine dermān
 Ḥayalün hemdemi ğurbet şebînün
 Vişālün merhemi furḳat tebinün

.
 Nigārın eyleyüp bu nükteî ğuş
 Gözi toldı vü gönli eyledi cüş
 Olup şürîde vü ser-mest ü şeydā
 Hümānuñ ‘ışkın itdi dilde peydā
 Havā sırrından aldı şemme-i⁶ rāz
 Heves sâzından oldı sözde demsâz
 Buyurdı sâķiler sundı şarābı
 Rebābiler ele aldı rebābı
 Yaķup muṭribler ahı oda ‘ūdı
 İderdiler Hümāya dūd u ‘ūdı
 Ḳatup şirîn lebinden şire şekker
 Bu şirî okıdılar nāzük ü⁷ ter

(Gazel)

Pervāne-i dil şem‘üne çün yaķdı per ey dōst
 Çeşmüm ğam ile eyledi her ḥuşki ter ey dost
 Nār ile gönül āb ile göz olalı hemdem
 Pür eylemişem kuyuñ ile baḥr ü ber ey dōst
 Gönlüm evini fitne gözün eyledi ğāret
 Cān mülkine ğamzeñ salalı şūr u şer ey dōst
 Ay alnuña eylerse teşebbüh ne ‘aceb kim
 Mihrünle bulur mäh daḥi nūr u fer ey dōst

⁴ İnşā eden : aslında inşā kılın şeklindedir, fakat kafiye dolayısıyla böyle olmalıdır.

⁵ Ömr bağı : aslında عمر و باغی şeklinde yazılmıştır (vav fazla).

⁶ Şemme-i rāz : aslında شمسة راز şeklinde yazılmıştır.

⁷ nāzük ü ter : aslında نازکی تر şeklinde yazılmıştır.

Cān ü dil anuñçün taleb eyler ruḥ u la'lün
 Kim ḥastalere nāfi⁸ olur gül-şeker ey dōst
 Kılmağa ayağūñ tozına baş köyüp isār
 Yaşumla yüzüm eylemişem sīm ü zer ey dōst
 Çün kıldı Hümāyūnı ferah-şād vişālūñ
 Ḥurşīd ile ril'atde olur ser-be-ser ey dōst

Tamām itdükc'e muṭrib bu maḳāmı
 Nigāruñ ḳalmadı hergiz mecālī
 Diline yār hicri ḡam getürdi
 Gül-i şad-bergine şebnem getürdi
 Özini kıldı 'ışka küllī teslīm
 Bu ḳavli itdi söz ehline ta'līm

(Üniversite Ktb., T. Y. 5680, v. 73 b - 77 a)

Miftahü'l-ferec'den

— Der beyan-ı 'ışk —

Güş kıl iy ṭālib-i 'irfān-ı 'ışk
 Şöhre-i meşhūr-ı şeh-istān-ı 'ışk
 Zevraḳ-ı 'ışkı alup nūş eylegil
 Mest olup deryā-layın cūş eylegil
 'Ayn ü 'ışkı şin ü şevḳ itsün ṭavāf
 Tā ki 'akluñ mürḡına cān ola Ḳāf
 'Işkı bil çerḫ-i ḫaḳīḳat aḫteri
 Var ise mihrūñ olasın müşteri
 'Işk ma'nāsında yok sanma beyān
 Sırr-ı اوحى da olmışdur 'ayān
 Kim dimaḡı kesb ider 'ilm ile ṭīb
 Ḥāşıl eyler bu nişāb ile naşīb
 Eyleyüp 'irfān ile ṭab'uñ selīm
 Ayağūndañ sil ḡubār-ı cehl kim
 رب ارنى zikre 'ışkuñda nişān
 لي مع الله vaḳt-i 'ışkuñdur hemān
 'Işka ol dīvāne kim müştāḳ olā

⁸ Hümāyūnı : aslında Hümāyūn şeklindedir.

⁹ yār hicri : aslında يارو حيرى şeklinde yazılmıştır.

'Akl ile ser-defter-i 'uŝŝāk ola
 Anlaya cān ü gönül aḥvālını
 Fark ide 'akl ile 'ıŝkuñ ḥālını
 Olduñ ise 'ışk ile dīvāne sen
 Gel berü erkān ile dīvāne sen
 'Aklı bil dībāce-i dīvān-ı rāz
 'ışkı añla maṭla¹-ı şeh beyt-i rāz
 'Aklı bil nev-bāde i bāğ-ı dimāğ
 'ışkı bil cevher ki ola şeb-çirāğ
 'Aklı bil naḫd-i sarāy-ı kāināt
 'ışkı añla aŝl-ı iksir-i ḥayāt
 'Aklı bil kim rāy-ı cān-perverdürür
 'ışka baḫ kim 'ayn-i terk-i sērdürür
 'Aklı bil kim ma'rifet-āmūz dur
 'ıŝkı gör kim āh-ı cān-efzūz dur
 'Aklı tıfl 'ışkı bil üstād-ı kār
 Var tefāvüt ara yirde bī-şümār
 'ışka rāğıb olmaz her nā-tüvān
 'ışk için kāmīl gerekdür kār-dān
 'Aşık oldur kim hemīn āteş ola
 Germ ola sūzende vü serḥoş¹ ola
 Sāz-ı 'ıŝkı derd idicek perde-sūz
 Ola 'uŝŝāka nevā-yı dil-fürüz
 Kimse kim bu āb için āteş degül
 Ḥāk olur āḫir ki 'ışkı ḥoş degül
 Fi'l-meşel 'ıŝk āteş oldu 'akl dūd
 Kim gelür 'ıŝkuñ elinden 'akla od
 Mürğ-i 'aklı eyleyübilsēñ ŝikār
 'ıŝkuñ aŝlını görürdüñ āşikār
 'Aleḡ-i ġaybe açabilseñ gözi
 Zāhir olurdu saña 'ıŝkuñ yüzi
 Her ki mürğ-i 'ışka hem-pervāz ola
 Cümle-i eŝyāya hem pervāz ola
 Merd-i kār-üftādenüñdür yād-ı 'ışk
 Merdüm-i āzādenüñdür zād-ı 'ışk
 'Aşık oldur kim ola kārı niyāz
 'ışk işi hergiz götürmez 'izz ü nāz
 Her ki ol ŝadık degül 'aşık degül

¹ serḥoş, kafiye icabı serḥaş okunacaktır.

² ḥoş, kafiye icabı ḥaş şeklinde okunacaktır.

Mürde-dildür ııık aña lâyıķ degül
 Zinde-dil olmak gerekdür merd-i kâr
 Tâ ide bir demde biñ cānı nişâr
 ııık ile kaçd eylese maķsüdına
 Vire cānı Őevķ ile ma^cbüdına
 (Üniversite Ktb., T. Y. 2331, v. 22 b - 23 b)

— Hikâyet-i rüh efzâ —

Ķıldıđından soñra bir kimse namâz
 El götürüp Ħakķa eyledi niyēz
 Kim giceler Ķaluram Ķamdan taña
 Bir Ķapu aç ey Ħüdâ âĦir baña
 Ħâzır idi Râbi'a anda meĶer
 Didi kim yapuk midur ey bi-Ħaber
 BaĶ irem dirseñ Ķınâdan cāha sen
 Sım ü zer derdiyle düşme çāha sen
 Her ne ni^cmet kim Ħüdâ virdi saña
 Ķāni^c olup dāimâ Őükr it aña
 SaĶla Ħatırda Cemâlî'nin sözün
 Kim gözüñe göstere Ħikmet yüzün
 Gidere âyîne-i dilden Ķubâr
 Bilesin tâ kim müĦakķak noldı Ħâl
 (Miftahü'l-ferec, aynı nusha, v. 37a-37b)